

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Процик Ірини Романівни

на тему: «*Футбольна лексика у формальному та неформальному дискурсах*» (2020. 788 с.), подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова до спеціалізованої вченої ради Д 32.051.02 Волинського національного університету імені Лесі Українки

Перебудова лексичного складу експлікується в процесах експресивізації лексичних одиниць, їхній функціонально-стильовій дифузності, у специфічному освоєнні нових термінологічних запозичень, що загалом істотно впливає на поповнення лексикону сучасної української літературної мови і водночас на комунікативну ефективність повідомлень, увиразнюючи їх впливову потужність як провідну ознаку текстів. Проте досьгодні цей аспект залишається практично не дослідженим, чітко не визначені джерела поповнення лексикону, потребують наукового аналізу процеси активізації лексем у невласливих для них стилістичних сферах тощо. Спостерігаємо зростання інтересу лінгвістів до футбольної комунікації у зв'язку з вивченням різних сфер мовної діяльності соціуму. Останніми десятиліттями в українському мовознавстві з'явилася низка досліджень. Із найгрунтовніших досліджень футбольної термінології – дисертаційні праці О. С. Рилова «Термінологічна система «Футбол» у російській мові» і С. С. Богуславського «Футбольна термінологія в німецькій мові». Ієрархічну структуру найменувань фізичної дії на об'єкт у футбольній термінолексичі на матеріалі різних мов аналізує М. Б. Дубяк. Нормативності спортивних телепрограм (зокрема й на футбольну тематику) присвячено праці Є. Л. Вокальчука та В. М. Барчука. В. В. Максимчук докладно простудіював репрезентацію футбольних інновацій у неологічних словниках початку ХХІ ст. Семантику, структуру та функціонування футбольної лексики в українській літературній мові початку ХХІ століття досліджує Ю. Б. Струганець. В останні роки зріс інтерес науковців і до соціолекту футбольних уболівальників (праці О. М. Лавриненка). Цей неповний перелік логічно продовжує дослідження Ірини Романівни Процик, бо сучасне українське мовознавство поповнилося новою й

актуальною розвідкою. Відтак можна лише вітати появу рецензованої наукової праці, зумовлену об'єктивною потребою в українському мовознавстві комплексно дослідити історію формування футбольної лексики, розвиток та функціонування від часу зародження футболу в Україні в другій половині XIX ст. і дотепер; здійснити соціолінгвістичний аналіз формального та неформального побутування української футбольної лексики в найрізноманітніших сферах, пов'язаних із футболом.

Такий підхід загалом допоміг Ірині Романівні на широкому фактичному матеріалі досягти поставленої мети – здійснити системний аналіз лінгвістичних і соціокультурних особливостей становлення української футбольної лексики в діячності та синхронії у найрізноманітніших сферах її функціонування (с. 37) та зреалізувати це в десяти завданнях дисертації (с. 37–38). Ірині Романівні вдалося вирізнити специфіку формування та функціонування футбольної лексики в усіх формах побутування мовлення у формальному та неформальному футбольному дискурсах української мови.

Дисертантка використовує в роботі різноманітні методи, зумовлені специфікою об'єкта дослідження та його завданнями.

Дослідження має продуману структуру, що забезпечує сприйняття, осмислення й розуміння наукового тексту, уналежненого в чотирьох відповідних логічно вибудованих розділах, кожен із яких порушує низку важливих проблем.

Вступна частина дисертації написана за традиційним, давно апробованим зразком, репрезентує необхідні положення щодо актуальності, мети й завдань, об'єкта і предмета, методів, наукової новизни, теоретичного значення, практичної цінності і т. ін. Дослідження Ірини Романівні виконане в межах наукової теми кафедри української мови Національного університету «Києво-Могилянська академія» «Українська мова в XXI ст.: стан, статус, форми побутування» (державний реєстраційний номер – 0109U008100). Тему дисертації затвердила вчена рада Національного університету «Києво-Могилянська академія» (протокол засідання № 3 від 25 лютого 2016 р.).

Незаперечними є наукова новизна, теоретичне значення та практична цінність дисертаційної праці: вітчизняне мовознавство отримало комплексне дослідження, де вперше всебічно досліджено футбольну лексику з погляду діахронної соціолінгвістики, що вивчає мовленнєву поведінку людей у суспільних сферах, пов'язаних із футболом.

Заслуговують на схвалення чітка структура дисертації, умотивованість та очевидність зв'язку між частинами роботи. Логіка виокремлення та структури розділів підпорядкована розкриттю поставленої мети.

Перший розділ *«Мова футболу як об'єкт соціолінгвістики»* (с. 46–82) демонструє футбол як соціокультурний феномен, описує зародження футболу у світі та в Україні, акцентує на суспільно-політичному підґрунті формування й розвитку української мови футболу, удокладнює методологію дослідження та термінний інструментарій, а також розглядає особливості функціонування української футбольної лексики в різних формах побутування мови.

Оперуючи думками багатьох вітчизняних і зарубіжних мовознавців, творчо осягаючи й оцінюючи їх, авторка рецензованої праці робить вагомий висновок про те, що впродовж історії розвитку української мови футболу в ній вироблено, окрім футбольної термінології, вживаної у формальному дискурсі, й специфічні футбольні жаргонізми та соціолект фанатів футболу, що репрезентують неформальний дискурс і є віддзеркаленням соціальної стратифікації суспільства (с. 82).

У другому розділі *«Українська футбольна лексика у формальному дискурсі»* (с. 83–222) дисертантка розглянула системні зв'язки в українській футбольній термінології першої половини ХХ ст., футбольний дискурс у різностильових текстах видатних особистостей – популяризаторів спорту в Україні в означений період, відтворення специфіки розвитку футбольного дискурсу першої половини ХХ ст. у художніх творах українських письменників. Доречно авторка зацентрувала увагу на особливостях української футбольної лексики в радянський період і на сучасних тенденціях розвитку української футбольної термінології.

У третьому розділі дисертації «Українська футбольна лексика в неформальному дискурсі» (с. 223–332) подано результати дослідницьких пошуків жаргонізмів у західноукраїнському неформальному футбольному дискурсі ХХ ст., соціолекту українських футбольних фанатів та мовних картинах світу футбольних фанатів. Цікавим видаються спостереження за способами мовної економії в соціолекті футбольних фанатів та обсценною лексикою в цьому соціолекті. Відзначаємо коректність подання обсценної лексики в тексті дослідження (с. 287).

У четвертому розділі «Назви національних футбольних команд і прізвиська українських футболістів як маркери соціолінгвістичних тенденцій» (с. 333–439) авторка аналізує назви західноукраїнських футбольних команд як чинник національної ідентифікації в першій половині ХХ ст. та зауважує на впливові тоталітаризму на вибір найменувань українських футбольних команд у 20-80-ті аналізованого століття. Дисертантка ґрунтовно та удокладнено систематизувала назви футбольних команд у незалежній Україні, найменування діаспорних футбольних клубів як відображення тяглості українських національно-культурних традицій у спортивних назвах. У науковій обіг увійшли прізвиська українських футболістів, які зібрала та класифікувала здобувачка.

Ірина Романівна загалом успішно систематизувала дібраний фактичний матеріал: футбольні видання, що вийшли друком від 1894 р. і дотепер та кілька десятків різноманітних джерел за стилями та жанрами. Джерелами фактичного матеріалу є футбольні та спортивні термінографічні видання і словники нової лексики. Для виявлення семантичних характеристик футбольної лексики залучено тлумачні, етимологічні, перекладні лексикографічні праці кінця ХІХ – початку ХХІ ст. і словники жаргонної лексики та сленгу.

Відродно, що в тексті дисертації та в авторефераті дослідниця подає повністю імена та прізвища дослідників, як прийнято в європейських наукових студіях (Ольга Боровська, Віталій Максимчук, Юрій Струганець та ін.).

Здобувачка впевнено переконає в словотвірному потенціалі футбольної термінологіки та футбольних лексем загалом, наголошуючи на українських формантах (с. 86, 111 та ін.).

Цілком умотивованим стало пояснення значення лексем *уболівальник* та *фанат*, що активно функціонують у футбольному дискурсі, визначення якого запропонувала дослідниця. Футбольний дискурс – це будь-який мовлений і написаний текст, що стосується теми футболу; усна мовленнєва діяльність і письмовий текст, наскрізно об'єднані футбольним змістом і дотичні до футбольної сфери. Футбольний дискурс є окремим різновидом спортивного дискурсу з особливою тематичною спрямованістю, зорієнтований на певного адресата, використовує специфічний арсенал мовних засобів і становить сукупність текстів, що є продуктом мовленнєвої діяльності у сфері футболу (с. 71).

Дисертантка вільно володіє складним термінологічним інструментарієм, глибоко орієнтується в складних питаннях сучасної лінгвістики. Крім того, авторка продемонструвала послідовність, зв'язність і логічність оформлення думок, які наприкінці кожного підрозділу, як і розділів загалом, підсумовуються конкретними узагальненнями.

Висновки корелюють із поставленими в роботі метою та завданнями, є виваженими, переконливими, впливають з аналізу конкретного матеріалу, мають важливе теоретичне і практичне значення. Список використаної літератури демонструє міцне наукове підґрунтя, а список джерел фактичного матеріалу, згруповані реєстри лексем переконливо засвідчують достовірність отриманих результатів. До того ж дослідження є достатньо апробованим (основні положення та результати викладено в 73 одноосібних публікаціях, із яких 39 статей – у фахових наукових виданнях України, 6 – у закордонних періодичних виданнях, 16 – у збірниках, зареєстрованих у наукометричних базах; інші публікації – статті та тези в збірниках матеріалів наукових і науково-практичних конференцій).

Позитивно оцінюючи результати дослідження, висловимо певні міркування, що мають переважно рекомендаційний та уточнювальний характер.

1. Дослідниця за формальним і змістовим критерієм у футбольному дискурсі виокремлює формальний (офіційний) і неформальний (неофіційний) його типи (с. 81–82). Пояснюючи, що в праці аналізом охоплено лексику футболу, яку використовувано, окрім писемного мовлення, у різних ситуаціях усної комунікації, пов'язаної з футболом: формальних і неформальних, тобто в офіційному спілкуванні гравців, тренерів, суддів, функціонерів, журналістів, уболівальників, де зазвичай використовують усну форму літературної мови й кодифіковану термінологію, а також у їхній неофіційній комунікації, де вживано соціально обмежену футбольну лексику – жаргонізми та сленгізми. Уважаємо за необхідне уточнити в Ірини Романівни: наскільки з наукової точки зору є коректним такий поділ: формальний та неформальний дискурси? Просимо пояснити: у яких дослідників подібний опис здійснений, а якщо це власна класифікація, то обґрунтуйте її.

2. Дисертантка аналізує футбольну лексику Галичини та Наддніпрянщини, зауваживши, що футбольна галицька футбольна термінолексика практично невідома загалові, не досліджена в українському мовознавстві, адже нерідко навіть українські лінгвісти трактують давні футбольні терміни як сучасні новотвори й уводять їх до реєстрів словників нової лексики (с. 222). Аналізований матеріал футбольної лексики засвідчує, що Ірина Романівна заповнить цю лакуну в українському мовознавстві. Хочемо уточнити: футбольна лексика Наддніпрянщини, яку Ви аналізуєте меншою мірою, потребує у подальшому такого ж ретельного вивчення та аналізу?

3. Здобувачка оперує такими терміносполуками як: *національний варіант футбольної лексики* (с. 35), *фахова підмова* (с. 41), у зв'язку з цим запитуємо: якщо є *національний варіант футбольної лексики*, то як антонімічне сполучення має бути *ненаціональний варіант*? І поясніть, будь ласка: чи розрізняєте Ви поняття *фахова мова* та *фахова підмова*?

4. Ірина Романівна переконує, що футбольні запозичення увійшли в обіг у ХХ ст. певною мірою через перепони тоталітарного режиму, який зумисне утискав використання питомої лексики. Тоді виникає питання: чому ж у ХХІ ст. при іншому державному устрої іншомовні лексеми, у тому числі й футбольні, активно входять в українську мову? Наприклад: **найменування членів команди** (*коуч* (англ. *coach* – тренер), *вінгер* (англ. *winger* – крайній атакуючий півзахисник), *центрбек* (англ. *center back* – захисник, який грає в центральній зоні), *хавбек* (англ. *half-back* – півзахисник), *бек* (англ. *back* – захисник), *центрфорвард* (англ. *center forward* – атакуючий гравець, який знаходиться найближче до воріт суперника), *плеймейкер* (англ. *playmaker* – гравець, через якого найчастіше йдуть атаки), *джокер* (англ. *joker* – гравець, що виходить на заміну й здатний кардинально змінити суть гри); **назви ударів та передач асист** (англ. *assist* – голюва передача після якої інший гравець команди забиває гол), *корнер* (англ. *corner* – кутовий удар); **назви тактик, прийомів та положень м'яча у грі** (*дриблінг* (англ. *dribbling* – рухи гравця, що веде м'яч навколо гравців команди суперника), *фрістайл* (англ. *freestyle* – виконання різноманітних трюків з м'ячем за допомогою різних частин тіла), *сейв* (англ. *save* – відбиття воротарем небезпечного удару), *фінт* (англ. *fint* – обманний прийом, виконаний футболістом), *фол* (англ. *foul* – порушення правил) *інсайд* (англ. *inside* – витіснений назад гравець лінії атаки, розташований між лінією нападу та лінією півзахисту), *офсайд* (англ. *offside* – положення «поза грою») (Молоткіна Ю. О. *Функціонально-стильова диференціація новітніх запозичень у сучасній українській мові*. 2020. 285 с.)? Крім того, чи можна стверджувати, що у відповідні періоди ХХ ст. до футбольної лексики Галичини активно входили полонізми?

5. Реєстр жаргонізмів у футбольній лексиці першої половини ХХ століття (с. 662) засвідчує функціонування переважно жаргонізованих сполук. У переліку натрапляємо на питомі слова та лексеми польського походження. Як засвідчують дослідники субстандартної лексики, сучасні жаргонізми нерідко, на жаль, мають російське походження (Ставицька Л. *Арго, жаргон, сленг. Соціальна*

диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 464 с.; Левченко Т. М. Субстандартна лексика в мові засобів масової комунікації: стилістика і прагматика. 2021. 498 с.). Чи простежується ця тенденція серед футбольних жаргонізмів на початку ХХІ ст.?

Зазначені міркування аж ніяк не применшують наукової ваги виконаної дисертації, а лише доповнюють та уточнюють деякі дискусійні моменти.

Текст автореферату і статті, опубліковані за темою дослідження, ілюструють належний ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, відображають зміст дисертаційної праці, демонструють повноту викладу отриманих результатів, окреслюють можливі шляхи їх практичного використання.

Усе це дає підстави стверджувати, що дисертація **Ірини Романівни Процик** на тему: «Футбольна лексика у формальному та неформальному дискурсах» є самостійним, логічно завершеним дослідженням із систематизованим викладом оригінальних спостережень здобувачки, підсумованим власними висновками, відзначається належним рівнем фахового аналізу матеріалу, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., зі змінами, унесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р., а її авторка цілком заслуговує присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
документознавства та методики навчання
ДВНЗ «Перейслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

М. І. Навальна

15.04.2021 р.

Відзук карітшов до спеурари 8
18.04.2021

Підпис Навальної М. І.
Свідчую:
Мат. ВК